

• بررسی تئوریک آثار معاملات اقتصادی •

(معاملات Buy Back)

- در اولین برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران •

• دکتر رحیم رحیم زاده اسکویی •

• فلسفه وجودی معاملات Buy Back •

قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران که در برگیرنده دوره پنج ساله ۱۳۶۸ تا پایان ۱۳۷۳ می باشد با آغاز سال ۱۳۷۲ چهارمین سال اجرای خود را به پایان برد.

در قنون برنامه اول به دولت اجازه داده شده که از محل منابع پیش بینی شده در قنون حداکثر ۸۱۸۱ میلیارد ریال صرف سرمایه گذاری ثابت از محل درآمد عمومی و حداکثر ۵۶۶۶/۸ میلیارد ریال صرف سرمایه گذاری ثابت از محل منابع داخلی شرکتها و موسسات انتفاعی وابسته به دولت بنماید. بند «الف» تبصره ۲۱ قنون برنامه اول به بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران اجزی داده است که طی دوره برنده اول از محل دریافت های ارزی حداکثر مبلغ یکصد و بیست میلیارد و هفتصد و سی و دومیلیون (۱۳۰۷۳۲۰۰۰۰۰۰) دلار در چارچوب ارقام مندرج در جدول مصوب قنون برنامه اول پرداخت ویا ایجاد تعهد نماید.

بدین ترتیب قانونگذار در مورد مصارف ارزی طی برنامه اول دو نوع اجزیه به بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران داده است. یکی پرداخت و دیگری ایجاد تمهد. نگاهی به جدول شماره ۱ - تحت عنوان منابع و مصارف ارزی کشور طی برنامه اول - از جدول ضمیمه قانون برنامه اول، علت استفاده از مجوز «ایجاد تمهد» را آشکار می‌سازد.

طبق جدول شماره ۱ صفحه قبل برای تأمین مبلغ یکصد و بیست میلیارد و هفتصد و سی و دو بیلیون دلار مصارف ارزی کشور طی برنامه اول، دریافت‌های ارزی ناشی از صادرات و دریافت‌های ارزی حساب سرمایه به شرح زیر پیش‌بینی شده است.

۱- صادرات نفت و گاز و فرآورده‌های نفتی	۸۴/۰۱۶ میلیارد دلار
۲- صادرات کالاهای غیرنفتی	۱۲/۸۳۶ میلیارد دلار
۳- صادرات خدمات	۲/۸۰۰ میلیارد دلار
۴- دریافت‌های ارزی حساب سرمایه	۲/۶۰۰ میلیارد دلار

جمع (یکصد و شصت و یک میلیارد و سیصد و دو بیلیون دلار) ۱۰۷۳۳۲ میلیارد دلار

بنابراین بین جمع پرداخت‌های پیش‌بینی شده ارزی در طول برنامه اول به میزان (۱۲۰۷۳۲۰۰۰۰۰۰) دلار و جمع دریافت‌های پیش‌بینی نده ارزی از محل صادرات کالاها و خدمات و دریافت‌های ارزی حساب سرمایه شکافی به میزان (۱۴۰۴۰۰۰۰۰۰۰) دلار وجود دارد که اگر پرداخت‌های ارزی پیش‌بینی شده حساب سرمایه هم در نظر گرفته شود به رقم (۱۷۰۰۰۰۰۰۰۰) دلار به صورت کسری پیش‌بینی شده بین پرداخت‌های ارزی پیش‌بینی شده و دریافت‌های ارزی پیش‌بینی شده از محل صادرات کالاها و خدمات در طول برنامه اول می‌رسیم.

قانون برنامه اول، طی چند ، طی چند بند از بندهای تبصره ۲۹ ، برای جبران کسری درآمد ارزی در طول برنامه اول، منابعی را پیش‌بینی کرده و ضمن تدوین اصول حقوقی مربوطه و تعیین وزارتخانه و دستگاه‌های ذیربط، اجازه‌های لازم را به دولت و به بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران داده است.

این بندها عبارت است از بند «د» (تامین مبالغ ارزی برای تکمیل یا اجرای سرمایه گذاری‌های صنعتی و تولیدی به میزان هفت میلیارد و پانصد میلیون دلار)، بند «ه» (تامین منابع ارزی ایجاد هفت واحد کشت و صنعت نیشکر و هفت واحد شکرخام، یک واحد تصفیه، هفت واحد خوراک دام، شش واحد خمیر کاغذ، یک واحد کاغذ چاپ و تحریر، یک واحد نئوپان و یک واحد پروتئین دامی به میزان یک میلیارد و پانصد میلیون دلار)، بند «ز» (تامین منابع ارزی لارم برای احداث سد های کارون سه، کارون چهار و کرخه و گاویشان به میزان سه میلیارد دلار)، سایر منابع ارزی به میزان دو میلیارد دلار، و بخشی از منابع ارزی پیش‌بینی شده در بند ۱۴ تبصره ۲۹ قانون بودجه سال ۱۳۶۸ کل کشور در طول برنامه اول به میزان ۴۰۰ میلیون دلار، بند «ح» (تامین منابع ارزی شرکت ملی نفت ایران به میزان ۳/۲ میلیارد دلار)، بند «ط» (تامین منابع ارزی شرکت ملی صنایع پتروشیمی به میزان ۲/۲ میلیارد دلار) و بالاخره بند «ی» (معاملات متقابل به عنوان منبعی برای تامین بخشی از هزینه‌های ارزی سرمایه گذاری‌های کشور در طول برنامه اول به میزان ده میلیارد دلار).

بدین ترتیب علت اصلی اقتصادی اندیشیدن به معاملات متقابل علاوه بر سایر علل، تامین حدود ده میلیارد دلار منابع ارزی برای رفع قسمتی از نیازهای بخش‌های صنعت و معدن در امور مربوط به تولید، صادرات و سرمایه گذاری‌های ذیربط، به روش معاملات متقابل در طول برنامه اول (۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲) بوده است و برای فراهم کردن زمینه‌های اجرایی این فکر قانون گذار، آئین نامه اجرایی بند «ی» تبصره ۲۹ در جلسه مورخ ۱۳۶۹/۱/۲۰ به تصویب کمیسیون اقتصاد هیئت دولت رسید.

ولی از طرف دیگر در مباحث مربوط به توسعه اقتصادی و رشد صنعتی معمولاً دو استراتژی در مقابل یکدیگر قرار می‌گیرند:

الف- استراتژی پیوند با بازار بین‌المللی سرمایه گذاری (Association)

ب- استراتژی پیوندزدانی از بازار بین‌المللی سرمایه‌داری (Dissociation)

استراتژی نوع (الف) به کشورهای توسعه نیافته جهت پیوند با بازار

بین‌المللی سرمایه‌داری دو سیاست به شرح ذیل را پیشنهاد می‌کند:

الف - سیاست جانشینی واردات (Import - Substitution)

ب - سیاست توسعه صادرات (Export - Promotion)

از ابزاری که هم در خدمت سیاست نوع (الف) و هم سیاست نوع (ب) قرار می‌گیرد، می‌توان از معاملات (Buy Back) نام برد.

ادعا می‌شود که معاملات (Buy Back) یکی از روش‌های تجارت متقابل است که طی آن عرضه‌کننده خارجی درزاء نامین ماشین‌آلات و تجهیزات، بخشی از محصولات مستقیم یا جنسی به‌سبب آمده از آن‌ها را به عنوان قیمت دریافت می‌دارد. کشورهای توسعه‌یافته با ابزار (Buy Back) قادر خواهند بود با تکیه بر سیاست‌های جانشینی واردات و توسعه صادرات با بازار بین‌المللی سرمایه‌داری پیوند خورده و حفره‌های توسعه‌نیافتگی صنعتی و اقتصادی خود را ازین بپزند.

معمولاً این نوع معاملات در چارچوب معاملات دوجانبه (Bilateral) قرار می‌گیرند. منطبق این نوع معاملات، برابری یک پیوند مشروط میان جریانات صادرات و واردات است.

• اهداف معاملات Buy Back در ایران

اهدافی که بر انجام معاملات Buy Back از دیدگاه دولت ایران و اشخاص حقیقی و با حقوقی ایرانی است، بایستی جداگانه مورد مطالعه قرار گیرند.

• کمبود منابع ارزی دولت ایران

دولت ایران دچار کمبود منابع ارزی خارجی است. درآمدهای ارزی ایران که عمدتاً از فروش نفت خام تأمین می‌شود اولاً کفاف پرداخت‌های ارزی ایران را در حال حاضر و در چندسال آینده نمی‌دهد و ثانیاً این درآمدهای ارزی به‌خصوص درآمد ارزی ناشی از فروش نفت خام غیرقابل اعتماد است. از طرفی دولت ایران برای خروج از دایره عقب‌ماندگی اقتصادی و صنعتی و برای ادامه رشد و توسعه اقتصادی و برای ایجاد شغل تولیدی و برای افزایش درآمد ملی و درآمد

سرازمه ناچار است که ترتیانی بدهد که سرمایه گذاری خصوصی در بخش صنعت و معدن ادامه داشته و افزایش یابد.

بنابراین هدف عمده دولت ایران از معاملات متقابل و بند «ی» تبصره ۲۹ قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پیدا کردن راهی علاوه بر راه‌های سنتی دیگر، برای تامین بخشی از ارزشهای مورد نیاز برای سرمایه گذاری در ایران، و به عبارت دیگر نوعی پرداخت معوق اوزی برای سرمایه گذاری در ایران که متضمن واردات ماشین‌آلات و خدمات خارجی است می‌باشد و بدین ترتیب دولت ایران عمدتاً این هدف را داشته است که از طریق معامله متقابل بر بخشی از کمبود منابع اوزی در ایران برای سرمایه گذاری‌های ارزبر، غلبه کند.

این نیاز و این کمبود در حال حاضر بسیار زیادتر و ملموس‌تر شده است. حتی اخبار منتشره در وسایل خبری داخلی و خارجی نشانگر این است که نظام بانکی ایران با مشکلات چندی در تامین ارزشهای خارجی جهت پرداخت بدهی‌های معوق از جمله تمهدات ناشی از اعتبارات اسنادی یوزانس سررسید شده از تابستان گذشته تاکنون مواجه بوده و می‌باشد و پیش‌بینی می‌شود که این مشکلات به نحو چشم‌گیرتری در دو سال آینده ادامه داشته باشد.

بدین ترتیب اندیشیدن تدابیری جهت غلبه بر این مشکل امروز حادثتر و حساس‌تر شده است.

بنابراین این هدف، هدف اختصاصی دولت ایران است و ارتباطی با سرمایه‌گذار و شخصی که برای سرمایه‌گذاری یا توسعه سرمایه‌گذاری در ایران به معامله متقابل روی می‌آورد، ندارد.

• عقب‌ماندگی تکنولوژیکی صنایع ایران

صنایع ایران دچار عقب‌ماندگی تکنولوژیکی هستند. مقایسه سطح تکنولوژی صنعتی در ایران با سطح تکنولوژی پیشرفته اروپایی و آمریکا و ژاپن این عقب‌ماندگی را با اختلاف سطح فاحشی نشان می‌دهد. حتی وقتی سطح تکنولوژی صنایع ایران با سطح تکنولوژی کشورهای نظیر کره جنوبی، برزیل،

تایوان، اسپانیا، هند و ترکیه مقایسه شود، ملاحظه می‌شود در بخش اعظم صنایع، سطح تکنولوژی در ایران پائین‌تر از سطح تکنولوژی در این کشورها است. یکی از راه‌های کمک به افزایش سطح تکنولوژی در ایران استفاده از ابزار معامله متقابل جهت آوردن تکنولوژی و دانش فنی چه نهفت در ماشین‌آلات تولیدی چه به صورت نردافزار می‌باشد. در این هدف دولت ایران و سرمایه‌گذار داخلی شریک هستند.

• بیکاری شدید نیروی کار

اقتصاد ایران دچار بیکاری شدید است. درصد بیکاری نسبت به جمعیت فعال محکمت بسیر بالا و در حد خطرناکی از نظر مسایل تبعی اقتصادی، سیاسی و اجتماعی و فرهنگی است، باید برای کم کردن درصد بیکاری و افزایش سطح اشتغال، فکر اساسی بشود. به‌خصوص که ساختار جمعیت ایران در طی ۱۵ سال گذشته دچار چنان تحول منفی شگرفی از نظر نرخ رشد و جوانی جمعیت بوده است که سبب جمعیت جریای کار که طی ۱۵ سال آینده وارد بازار کار ایران می‌شوند اگر فکری اساسی برای ایجاد اشتغال برای آن‌ها نشود ویرانگر و نگران‌کننده است.

یکی از هدف‌های دولت ایران برای دست زدن به معامله متقابل ایجاد سرمایه‌گذاری‌های تازه برای ایجاد اشتغال برای بخشی از این جمعیت جوانی کار بدون نیاز فوری به منابع ارزی می‌باشد. این مهم از هدف‌های اختصاصی دولت ایران است.

• هزینه‌های سنگین سرمایه‌گذاری‌ها

باتوجه به سیاست تک‌نرخی شدن ارز در اقتصاد ایران که دولت ایران درصدد نیل به آن در چند سال آینده است هزینه ریالی سرمایه‌گذاری در ایران برای کالاها و ماشین‌آلات و تکنولوژی و دانش فنی و وارداتی خارجی بسیار سنگین خواهد بود. لذا هدف سرمایه‌گذار ایرانی این است که از طریق معامله

۴- بنابه آمار بانک مرکزی ج.ا.ا. در سال ۱۳۶۹ مجموعاً ۴۰٪ کل نیروی انسانی در ایران به صورت آتکار (۱۵٪) و پنهان (۲۵٪) بیکار بوده‌اند.

متقابل نوعی اعتبار برای سرمایه گذاری و بازپرداخت بخش اعظم آن از طریق فروش محصولات تولیدی خود سرمایه گذاری دریافت کند.

این هدف اختصاصی سرمایه گذار ایرانی است که ارتباطی به دولت ندارد. اینک با توجه به آنچه که در بالا گفته شد باید در نظر داشت که هر نوع معامله متقابل بایستی در راستای رسیدن به این هدف ها باشد و آنجا که بین هدف های سرمایه گذار خصوصی و هدف های دولت تعارض وجود داشته باشد، هدف های کلان دولت باید غالب باشد. به عنوان مثال بعضی از صاحب نظران بیان می دارند که اگر سرمایه گذار پس از انجام معامله متقابل و ورود ماشین آلات و دانش فنی و پیش از رسیدن موعد بازپرداخت بهای آن ها از طریق محصولات سرمایه گذاری بتواند از طریق صادرات سایر کالاها مثل پسته و فرش و غیره بدهی را پرداخت کند، اشکال نخواهد داشت، در صورتی که چون انجام این عمل خلاف اهداف کلان دولت یعنی جلوگیری از فشار بر تراز پرداخت های کشور در حال حاضر است، نبایستی انجام پذیرد.

استفاده از تسهیلات معاملات متقابل باید فقط محدود به کسانی باشد که صرفاً از طریق صدور محصولات ناشی از ورود ماشین آلات یا تکنولوژی بهای ماشین آلات و تکنولوژی را بدهند و لا غیر. لذا این فکر که باید بعضی کالاهای سنتی را از لیست کالاهای قابل صدور حذف کرد نادرست است بلکه همه کالاهای سنتی و کالاهای قابل صدور باید حذف شود و فقط محصول سرمایه گذاری باید جوابگوی سرمایه گذاری باشد.

اکنون با توجه به این که معاملات BUY BACK قادرند، امکانات تولیدی ایران را مانند هر کشور دیگری افزایش دهند (بدون در نظر گرفتن آثار منفی و یا مثبت این افزایش تولید و نیز بدون در نظر گرفتن اهداف اختصاصی و مشترک دولت ایران و بخش خصوصی)، لازم است صرفاً از دیدگاه علمی موضوع این نوع معاملات و امکانات اندازه گیری آن مورد بحث قرار گیرد.